

AT HOME AND AWAY FROM HOME

Women's and Men's Work in a Pre-Industrial Context

JONAS LINDSTRÖM AND MARIA ÄGREN

Keywords

Gender division of work, work places, home, mobility, eighteenth century, nineteenth century, Sweden

Summary

This article uses results from a large historical study on working practices to argue that a marked spatial and gendered separation of home and work is not a historical constant. Based on data extracted from court records from the Swedish city of Västerås and its rural surroundings in the period 1720–1881, the authors show that both women and men carried out a considerable share of their work in homes rather than in dedicated workplaces. Work in homes was multi-faceted rather than specialized, and could be both paid and unpaid. Women were more often observed working in their own homes but did also provide domestic services against payment (washing, cleaning) in other people's homes. Men tended to work more often in other people's homes, for instance, as carpenters, painters and in other crafts.

Work away from home usually happened in public places: streets, squares, fields and woods. Some forms of work were particularly likely to occur in such sites, for example trade, transport, agriculture and forestry. Men were conspicuous in places like harbors and customs gates, places that functioned as hubs in economic life. Work caused both women and men to travel away from home, but men travelled further afield, and this gendered difference became more important towards the end of the nineteenth century. This was also when more men started to work in dedicated workplaces such as factories. There are many similarities between eighteenth- and nineteenth-century society and the society we live in today. In both cases, women and men often worked/work in spatial proximity. In both cases, the distinction between home and work was/is far from sharp and not stably linked to gender.

Original article; received: 20/04/2023; accepted: 18/04/2024.

Corresponding author email: jonas.lindstrom@hist.uu.se

Copyright: © 2024 The author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially, provided the original work is properly cited and states its license.

Citation: *Tidskrift för genusvetenskap* 44(1–2): 11–33

<http://dx.doi.org/10.55870/tgv.v44i1-2.13801>

Industrialismens genombrott innebar att den rumsliga uppdelningen mellan hem och arbetsplats förstärktes och koppelades till starka föreställningar om könsskillnad. Dessförinnan var uppdelningen mindre accentuerad och svagare könskodad. Genom en studie av Västerås med omland före 1880 visar vi att både kvinnor och män arbetade i hemmiljöer och samtidigt rörde sig utanför hemmet.

HEMMA OCH BORTA

Kvinnors och mäns arbete i en förindustriell kontext

JONAS LINDSTRÖM OCH MARIA ÅGREN

Frågor om arbetets rumsliga organisering blev aktuell i samband med Covid 19-pandemin. Nedstängningen av samhällen och arbetsplatser innebar för många en uppluckring av gränsen mellan hem och arbetsplats som upplevdes som något helt nytt. I ett längre historiskt perspektiv framstår dock uppluckringen av denna gräns som en återgång till förhållandena före industrialismen. I det förindustriella samhället fanns få välvgränsade arbetsplatser och det mesta arbetet utfördes istället i det egna hemmet, hos någon annan eller utomhus (Ogilvie 2003; Whittle 2021). Nedstängningen under Covid 19-pandemin medförde också ökad arbetsbelastning för många kvinnor och synliggjorde att hemmet kan ha olika innebörder för kvinnor och män (Hjálmsdóttir och Bjarnadóttir 2021; Waismel-Manor med flera 2021; SCB 2022; Paludi med flera 2023; Parmaksız 2023; Rouhana och Mielly 2023). Även här kan ett längre historiskt perspektiv hjälpa oss att förstå kopplingen mellan arbete, plats och kön.

Den här artikeln behandlar arbetets rumsliga organisering med avseende på kön i ett lokalsamhälle före industrialismens genombrott, i en tid då specifika, välvgränsade arbetsplatser var få. Vi studerar kvinnors och mäns arbets- och rörelsemönster i Västerås med omnejd under 1700- och 1800-talen. I vilken utsträckning arbetade kvinnor respektive män i eller nära den egna bostaden

och vad gjorde de då? Vilka arbetsplatser fanns utanför hemmet och vilka arbetade där? Analysens empiriska underlag utgörs av tusentals beskrivningar av utförda arbetsaktiviteter som samlats in från olika slags skriftliga källor från perioden 1720–1881.

Vi känner redan till de historiska orsakerna till uppkomsten av välvgränsade arbetsplatser. Utöver att tillverkningsmaskinerna stod i särskilda fabriksbyggnader inom den tidiga industrin var arbetsgivarnas intresse att kunna övervaka arbetskraften ett viktigt skäl till att samla den på särskilda platser (Thompson 1967). Ett liknande inslag av kontroll låg bakom kraven på att ämbetsmän redan i stormaktstidens Sverige skulle befinna sig i ämbetets lokaler under bestämda tider på dygnet (Florén 1987). Den rumsliga separationen av arbete och hem som följde på denna utveckling har tillskrivits stora konsekvenser för genusrelationerna. En av genushistoriens pionjärer, Alice Clark, såg detta som förklaringen till den mer dikotoma könsarbetsdelning som uppstod i England och kom att kallas ”*the male breadwinner model*”, denna modell innebär att mannen i heterosexuella par arbetar utanför hemmet mot en lön med vilken han försörjer familjen medan kvinnan utför hushållsarbete och vård i hemmet (Clark 1992 [1919]; Janssens 1998). På motsvarande sätt har Daphne Spain argumenterat för att kapitalismen under 1800-talet skapade segregering mellan könen genom att separera lönearbete från hemmet samtidigt som själva begreppet arbete kom att identifieras med betalt arbete. Därmed cementerades en uppdelning i en manlig arbetssfär och kvinnlig hushållssfär (Spain 1992: 107. Se även Tilly och Scott 1978; Davidoff och Hall 1987).

Det finns fortfarande anledning att problematisera om och hur föreställningar om kön varit kopplade till den rumsliga uppdelningen mellan hem och arbetsplats. För det första tyder mycket på att arbetsdelningen mellan kvinnor och män i många samhällen förstärktes redan *före* industrialiseringen (Wikander 1999: 33–36; Ågren med flera kommande). För det andra har studier av var arbete ägde rum i det tidigmoderna samhället visat på en betydande vardaglig rörlighet. Även kvinnor och män som inte hade en specifik arbetsplats att gå till lämnade ofta sina hem för att utföra olika slags arbetsuppgifter, och mäns och kvinnors rörlighetsmönster var ofta överlappande (Shoemaker 2001; Flather 2007; Cohen 2008; Pierik 2022). För det tredje behöver det förindustriella *hushållet/hemmet* ägnas större uppmärksamhet; hos Clark liksom i litteraturen om ”*the family economy*” finns en tendens att felaktigt betrakta det förindustriella hushållet som en sluten, självförsörjande och harmonisk enhet (Knotter 2001). Nyare forskning har häremot visat att den förindustriella familjen långt ifrån alltid var en produktionsenhet (Zucca Micheletto 2020). Det har även påpekats att det förindustriella hemmet inte fungerade som en sluten privat plats utan

istället var en nästan offentlig plats, öppen mot och aktivt engagerad i omvärlden ("det öppna huset"; se Eibach 2011; Hardwick 2021).

Syftet med denna artikel är att bidra till diskussionen om genus, arbete och plats utifrån ett längre historiskt perspektiv och en konkret empirisk undersökning. Vi visar att (1) hemmet – såväl det egna som andras hem – förblev en viktig arbetsplats för både kvinnor och män under hela perioden samtidigt som mycket av det som kallas hushållsarbete var avlönat; men också att (2) kvinnors arbete tog dem utanför det egna hemmet, även om (3) mäns arbete många gånger tog dem ännu längre från hemmet och den skillnaden ökade under 1800-talets lopp. Vi argumenterar slutligen för att (4) konstellationerna av plats, arbetsuppgift, kön och ersättning innebar att skillnaderna mellan kvinnor och män under denna period och i detta område uppfattades som mindre dikotoma än vad som blev fallet efter 1880.

Undersökningsområde, metod och data

Det empiriska underlaget för denna artikel består av insamlade uppgifter från Västerås med omgivande landsbygd – främst Tuhundra och Snevringe häradar väster om Västerås – under perioden 1720–1881. Uppgifterna kommer från bland annat rättsprotokoll och egodokument. Området kännetecknades av en mångfacetterad ekonomi: åkerbruksbygd i söder och skogsbygd i norr. Jordbruk inklusive boskapsskötsel dominerade den regionala ekonomin långt in på 1800-talet, även om det fanns ett flertal järnbruk i områdets norra del och under 1700-talet uppstod ett antal mindre manufakturerna i och kring Västerås. Storskalig industri kom dock till området först under 1800-talets tre sista decennier, det vill säga efter vår undersökningsperiod. Under hela perioden, och långt dessförinnan, var Västerås med sitt läge vid Mälaren en viktig hamn- och handelsstad, som drog till sig människor såväl från närområdet som mer långväga ifrån (J. Lindström med flera 2020).

I materialet finns relativt få belägg från sådana arbetsplatser som ofta förekommer i skildringar av framför allt det sena 1800-talets arbetsliv: fabriker, bruk, verkstäder och kontor. Anledningen är i första hand de källor vi har använt; hade vi istället byggt på listor över anställda vid exempelvis bruk eller manufakturerna hade bilden varit en annan. En sådan bild hade dock varit missvisande eftersom de storskaliga arbetsplatserna var få under denna tid. Huvuddelen av befolkningen bodde på landsbygden och arbetade i småskaliga organisationer (hushåll). Bland dem som jobbade på storskaliga arbetsplatser var kvinnor få: de utgjorde 20–30 procent av den industriella arbetskraften i Sverige under 1800-talets andra hälft. I Västmanland var andelen ännu lägre, 5–10 procent (Karlsson 1996: 19, 25). Det förekom dock att kvinnor arbetade

på storskaliga arbetsplatser, till exempel på en spånadsfabrik i Västerås på 1700-talet.

I det förindustriella samhället var det få som hade yrkestitlar i modern mening; särskilt ovanligt var det bland kvinnor. Inspirerade av nutida studier av människors, särskilt kvinnors, tidsanvändning i länder i Sydamerika, Afrika och Asien (Esquivel med flera 2008) har historiker därför i stället samlat in uppgifter om hur människor i det förflutna använde sin tid i försörjningssyfte. Belägg för vad folk faktiskt gjorde finns i olika typer av skriftliga källor i form av beskrivna aktiviteter: någon fiskade strömming, en annan räfsade hö, en tredje spann garn. Eftersom sådana beskrivningar som regel har formen av en verbfras kallar vi angreppssättet den verbinriktade metoden (Ogilvie 2003; Fiebranz med flera 2011; Whittle och Hailwood 2020). Metodens namn riktar uppmärksamheten mot själva datainsamlingen men metoden bygger på den teoretiska övertygelsen att människors praktiker har stort förklaringsvärde samtidigt som de är dåligt utforskade (Certeau 1984). Genom vardagliga praktiker – till exempel hur man rör sig i rummet när man arbetar – skapar människor mönster som i sin tur kan bidra till att skapa uppfattningar om vad som är kvinnligt respektive manligt (Butler 1990; Jansson med flera 2017).

Nutida studier av tidsanvändning följer ett antal personer över en eller flera dagar och registrerar vad de gör, timme för timme, under hur lång tid de utför en aktivitet, om det sker ensamt eller tillsammans med andra samt var aktiviteten äger rum (Hanson och Hanson 1993: 250; Kwan 2002: 473). Historikern har ytterst sällan möjligheten att följa en och samma individ på motsvarande sätt. Istället är vi hänvisade till att sammanställa fragmentariska uppgifter – beskrivningar av utförda aktiviteter – från olika källor. Det kan vara domböcker, det vill säga protokoll från olika rättsinstanser, dagböcker, räkenskaper, brev med mera. Uppgifterna kan sedan användas för att studera och jämföra olika grupperns aktivitetsmönster, exempelvis kvinnors och mäns (Whittle 2019: 61–62; Ågren 2017: 205). Metoden går således ut på att sammanställa ett stort antal ögonblicksbilder av individer som utför olika aktiviteter. Eftersom de historiska källorna dessutom ofta anger var aktiviteten utfördes finns det möjlighet att studera *kopplingen mellan aktivitet, kön och plats* (van den Heuvel med flera 2020).

Huvuddelen av observationerna är från domböcker från häradsrätterna i Snevringe och Tuhundra samt Västerås rådhus-, kämnärs- och accisrätter. Dessa har kompletterats med uppgifter ur egodokument (en dagbok och en levnadsbeskrivning), mantalsuppgifter och räkenskaper (J. Lindström 2020). Med detta material fångar vi in stora delar av den sociala skalan: från landshövdingen som gick igenom och godkände en taxeringslängd inne i Västerås rådhus (Databasen GaW: fall 16869) till straffarbetsfångens som lade golv i cellfängelsets celler

(Databasen GaW: fall 17211). Huvuddelen av alla uppgifter rör dock bönder, hantverkare, arbetare och handelsmän. Däremot är könsfördelningen skev: bara en femtedel av alla uppgifter rör aktiviteter utförda av kvinnor. Det är otvivelaktigt så att mäns arbete beskrivs mycket oftare, och betydligt utförligare, i de historiska källorna. Icke desto mindre fångar vi in betydligt mer av kvinnors arbete på detta sätt jämfört med om vi hade utgått från yrkestitlar.

I denna artikel definierar vi 'arbete' som sådan tidsanvändning som syftar till försörjning, oberoende av om personen som utför aktiviteten får betalt eller inte, och oberoende av om personen har eller inte har en yrkestitel som motsvarar aktiviteten. Vi definierar 'arbetsplats' som vilken plats som helst där någon utför en försörjningsaktivitet. 'Plats' förstår vi dels som något som kan placeras ut på en karta (en by, en stad eller motsvarande), dels som typ av plats, till exempel "i hemmet", "i skogen", "på värdshuset", och så vidare. I det förra fallet bygger analysen på att avståndet mellan två platser på kartan mäts. I det senare fallet bygger analysen i stället på att observationerna grupperas i större beskrivande kategorier. Även om den totala mängden data är stor (mer än 4 000 observationer), så är den ändå för liten för att kunna göras till föremål för en kontinuerlig analys över tid (cirka 27 observationer per år). När vi uttalar oss om förändring så bygger detta på jämförelser mellan olika tidpunkter längs tidsaxeln.

De individer vi kan observera i källorna beskrivs där genom sina namn eller titlar som kvinnor respektive män och vi använder därför begreppspar kvinnor–män som analytiska kategorier. Det betyder inte att kön var den enda formen av skillnad som spelade roll i den historiska verkligheten; ålder, civilstånd och social position var också skillnadsskapande faktorer som samverkade med uppdelningen i kvinnor och män. Med 'genus' förstår vi det föränderliga system av föreställningar och praktiker kopplade till kön som formar relationer mellan människor (Scott 1988; Boydston 2008). Hur kvinnor och män uppfattade sina identiteter är en större fråga som vi inte kan gå in på här (se Jansson 2021). Istället fokuserar vi på de särskiljande och överlappande arbetspraktiker som bidrog till att forma föreställningar om skillnader och likheter mellan kvinnor och män liksom vad som var kvinnligt och manligt. Som understrukits utgår vi från att människors arbetspraktiker var en väsentlig del i detta meningskapande.

De insamlade uppgifterna har lagrats och bearbetats i databasen GaW.

Arbete i och nära hemmet: övergripande mönster

Vår studie av Västerås med omnejd visar att en mycket stor andel av alla arbetsaktiviteter under både 1700- och 1800-talen utfördes förhållandevis nära den arbetandes bostad. Baserat på 4 316 observationer ur domböcker där vi känner till både var arbetet utfördes och var den arbetande bodde kan det konstateras

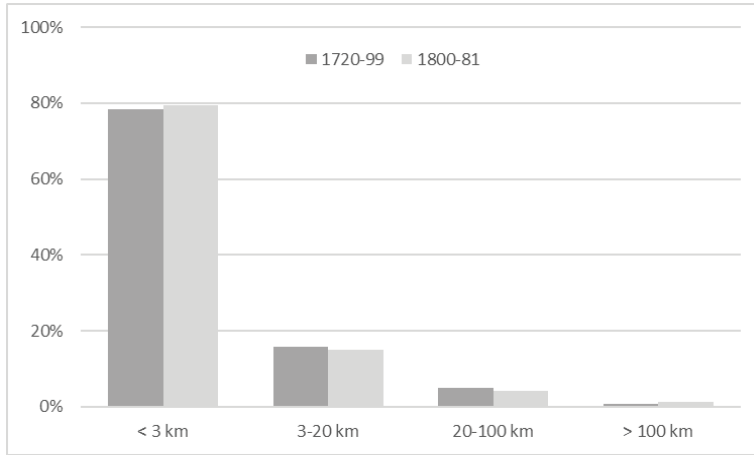
att två tredjedelar av aktiviteterna ägde rum inom en radie av tre kilometer från bostadsorten (Figur 1). Nittio procent av arbetsaktiviteterna ägde rum högst tjugo kilometer från bostadsorten, vilket motsvarar en sträcka som en frisk vuxen person kan gå till fots på en dag. Bostaden verkar således ha varit en fast punkt i människors vardagsliv, en punkt som de ofta – men inte alltid – kunde återvända till efter arbetsdagens slut.

Att bostaden var en fast punkt i vardagslivet skulle också kunna uttryckas som att hemmet var centralt, då som nu. Men det är viktigt att stanna upp och reflektera över ordet *hem* och om det har betytt detsamma över tid. Under den aktuella perioden och i de samhällsskikt som blir synliga i källmaterialet var ”hem” detsamma som en fredad plats: en plats där man själv, ens familj och egendom var skyddade mot angrepp och skada. Förmodligen var det just skyddsaspekten som gjorde att ”hem” oftast syftade på platser som hade ett tak över sig, även om vissa utomhusmiljöer också kunde omtalas som delar av ”hemmet”, till exempel en gårdsplan mellan två byggnader. Även här var sannolikt skyddsaspekten det centrala: gårdsplanen skyddades av de kringliggande husen. Däremot hade begreppet inga konnotationer till sådant man ville hålla för sig själv. Hemmet var med andra ord inte starkt kopplat till privatlivet, än mindre till intimsfären, utan främst en plats som var trygg men inte nödvändigtvis slutet mot det omgivande samhällets blick (Ågren med flera kommande).

Att hemmet var öppet mot omvärlden blir tydligt om vi fokuserar på var inomhusarbete ägde rum. En stor del utfördes nämligen i hemmiljöer: cirka sjuttio procent av de observerade aktiviteterna under perioden 1720 till 1881. Här ingick till exempel arbetsledning (som att ge order till tjänstefolk), handelsaktiviteter, olika former av hantverk, jordbruksrelaterat arbete (som att laga redskap), administrativt arbete och hushållsarbete. Endast en mindre andel inomhusarbete utfördes på välvgränsade arbetsplatser som fabriker, kontor och verkstäder, eller i allmänna samlingsutrymmen som krogar, affärer och kyrkor. Det finns i och för sig skäl att vara lite försiktig med hur dessa siffror ska tolkas. En hel del av det arbete som vi vet utfördes inom exempelvis bergshanteringen och vid bruken i det aktuella undersökningsområdet fångas inte upp av de rättsprotokoll som varit en viktig källa i studien (Tabell 1). Samtidigt utgjorde sådant arbete med största sannolikhet en mindre del av allt arbete (se ovan).

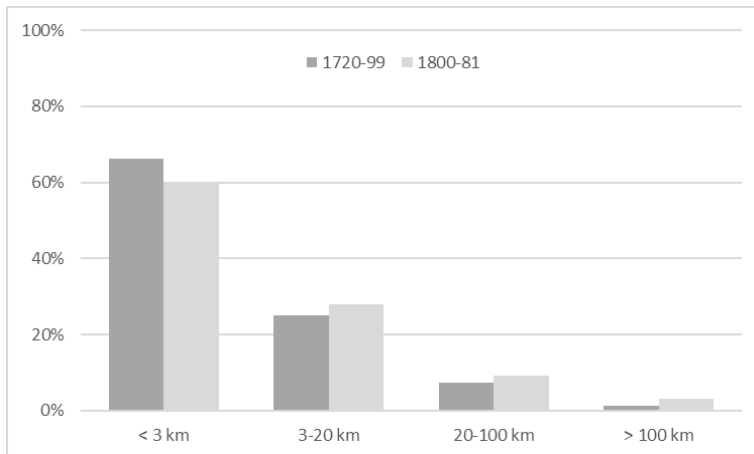
Både män och kvinnor arbetade i hemmiljöer och vi ser inga drastiska skillnader mellan könen. Under perioden 1720 till 1799 ägde 70 procent av männens och 73 procent av kvinnornas inomhusarbete rum i hemmiljöer. Under perioden 1800 till 1881 var motsvarande siffror 63 procent för män och 73 procent för kvinnor (Tabell 1). Könsskillnaderna var med andra ord försumbara under 1700-talet, och det var bara en svag tendens mot att de ökade under 1800-talet.

a. Kvinnor

N = 1720–1799: 346; 1800–1881: 435

b. Män

N = 1720–1799: 1 383; 1800–1881: 2 152

Figur 1. Avstånd mellan bostad och platsen för arbetsaktivitetens utförande för kvinnor och män i Västerås, Snevrings, Tuhundra 1720–1881 (%)

Källa: Lindström med flera kommande: Figur 8.5.

Det finns därför varken stöd för tanken att det skedde en rumslig separering av hem och arbetsplats under perioden eller för tanken på en entydig separering av mäns och kvinnors arbete. Både män och kvinnor arbetade i stor utsträckning i hemmiljöer och måste ofta ha arbetat nära varandra. Mycket talar därför för att konstellationen av plats, arbete och kön bidrog till mindre snarare än mer dikotoma föreställningar om kön.

Det betyder inte att könsskillnader helt sänkades. För det första arbetade kvinnor i högre grad i sina egna hem medan män oftare arbetade i andras hem. Av mäns observerade inomhusarbete ägde cirka 20 procent rum i deras egna hem och cirka 30 procent i andras hem. För kvinnor var motsvarande siffror 42 respektive 20 procent. Arbetande män observerades också lite oftare än arbetande kvinnor i uthus, på vindar och i källare (Tabell 1). Det finns därför grund för att hävda att kvinnors arbete var mer koncentrerat till det egna hemmets kärna. För det andra fanns det skillnader mellan vad män respektive kvinnor faktiskt gjorde när de arbetade i hemmiljöer. Såväl män som kvinnor ägnade sig till exempel åt hantverk i hemmiljöer men de utförde olika sysslor. Män målade, satte upp tapeter, snickrade och reparerade golv. Kvinnor spann, vävde och sydde.

Det fanns alltså en könsarbetsdelning och den var i viss mån kopplad till platsen för arbetets utförande. Men eftersom hemmet inte uppfattades som en sluten och privat plats, fick kvinnors något starkare koppling till hemmiljöer en annan innebörd än i tankefiguren om könskodade separata sfärer. Dessutom är det väsentligt vad man gjorde i hemmiljön. Där lagades inte bara mat, vårdades barn och underhölls eld, utan redskap reparerades (som behövdes för jordbruk och fiske), djur sköttes om och affärsuppdrag ingicks med personer som inte tillhörde hushållet. I hemmet tillverkade man produkter som man själv behövde, men man tillverkade även saker som man senare sålde till andra. Man sålde tjänster (till exempel hyrde man ut rum) och man anställde människor som kom från andra hushåll, byar och städer. Alla dessa exempel belyser att hemmiljöer fungerade som ”öppna hus” och var i någon mening offentliga.

Arbete i och nära hemmet: hushållsarbete

Både kvinnor och män utförde alltså många olika former av arbete i och nära bostaden. Men hur förhöll det sig med den typ av arbete som vi idag associerar mest med hemmet, nämligen hushållsarbete?

Jane Whittle har visat att begreppet *domestic work* ofta används på ett oklart sätt: dels för att beteckna en viss uppsättning arbetsuppgifter, oberoende av var dessa utförs; dels för att tala om arbete som utförs på en viss plats (det egna hemmet), oberoende av vilken typ av arbete det rör sig om; dels för att identifiera

	Män 1720–1799	Kvinnor 1720–1799	Män 1800–1881	Kvinnor 1800–1881	Totalt
HEMMILJÖER					
I det egna hemmet	20	38	23	45	29
I någon annans hem	29	19	30	20	27
Platser i nära anknytning till hemmet, som uthus, vindar, källare	21	16	10	8	13
MILJÖER UTANFÖR HEMMET					
Krogar, värdshus, hotell	7	3	7	11	7
Fabriker, affärer, kontor, kvarnar, lagerlokaler, skolor, verkstäder	9	18	18	14	15
Kyrkor, fängelser, tullhus, stadshus	14	5	11	3	9
Totalt	100 (N=224)	100 (N=99)	100 (N=505)	100 (N=238)	100 (N=1066)

Källa: Ågren med flera kommande: Tabell 7.1.

Tabell 1. Arbetsaktiviteter som ägde rum inomhus, grupperade utifrån typ av plats, kön och period (%)

sådant arbete vars syfte är konsumtion inom det egna hushållet snarare än för marknaden, oavsett typ av arbete och var det äger rum. Dessutom används *domestic* i regel om kvinnors arbete men sällan eller aldrig om mäns arbete, inte ens om det utfördes i det egna hemmet och var ämnat att konsumeras inom det egna hushållet, vilket exempelvis var fallet med mycket jordbruksarbete (Whittle 2019).

Med 'hushållsarbete' avser vi här arbetsaktiviteter som syftar till att hålla hemmet rent, varmt och ljust samt de saker som finns där rena och hela: städa, rengöra, tvätta, bädda samt hantera vatten och eld. Däremot inkluderas inte beredning av livsmedel. Matlagningsaktiviteter syns förvånansvärt sällan i rättsprotokoll, förmodligen därför att det inte var intressant för en domstol att någon lagat mat till sig själv och sin familj. Ibland dyker dock matlagning upp i förbifarten när ett brott utreds. Så skedde till exempel i Västerås år 1866 när Carolina Andersson anklagade två hantverkare för att ha stulit hennes plånbok

medan hon själv var upptagen med att laga mat i en annan del av kvarteret (Databasen GaW: fall 18450). Fallet belyser det viktiga förhållandet att matlagning till den egna familjen inte alltid har ägt rum i hemmiljö. Man kunde laga mat utanför hemmet och precis som idag kunde man köpa färdiglagad mat.

Kvinnor beskrevs oftare än män när de utförde sysslor som att städa, tvätta, och bädda sängar, även om det inte saknas belägg för att män städade och rengjorde. Vidare hämtade både män och kvinnor vatten och hanterade eld. Dessa sysslor syns dock inte så ofta i källorna som man skulle ha anledning att förvänta sig. Att hämta vatten och hålla elden vid liv måste ha varit något man gjorde dagligen och som faktiskt var mycket viktigare än att städa och tvätta. Orsaken till att sådana sysslor sällan syns i rättsprotokollen måste vara densamma som för matlagning: folk utförde ofta dessa sysslor för sina egna behov och sannolikheten för att sådana sysslor skulle tas upp inför rätta var liten. Hantering av eld i hemmet nämns oftare i dagböcker än i rättsprotokoll.

Kvinnor observerades alltså oftare än män som utförare av de sysslor som man kan beteckna som hushållarbete. Om man lägger till den beredning av mat och dryck som trots allt ibland syns i källorna (baka bröd, bereda kött och fisk, tillverka öl och andra alkoholhaltiga drycker) blir resultatet att 58 procent av alla hushållssysslor (i denna breda bemärkelse) utfördes av kvinnor och 42 procent av män. Eftersom kvinnors arbete utgjorde endast 19 procent av hela datamängden, måste man dra slutsatsen att de var överrepresenterade inom hushållarbete (Ågren med flera kommande). Hushållarbete var alltså en praktik som kan ha bidragit till att skapa föreställningar om skillnad mellan kvinnor och män.

Samtidigt är det ytterst svårt att uppskatta hur stor andel av kvinnors totala arbetstid som lades ner på hushållarbete. Vi vet att kvinnor deltog i samtliga typer av arbete (utom militärt arbete), vilket gör det osannolikt att hushållarbete tog upp en stor del av deras totala tid. Här blir det dessutom särskilt viktigt att inte behandla kvinnor som en homogen grupp. I det tidigmoderna samhället fanns det betydande skillnader mellan hur gifta och ogifta kvinnor använde sin tid. Giftna kvinnor ägnade sig i högre utsträckning åt sådant som handel och arbetsledning medan ogifta kvinnor ägnade sig åt jordbruk och transportarbete. Att gifta kvinnor *kunde* ägna sig åt många olika typer av arbete och samtidigt ha ett övergripande ansvar för hushållarbete och barnomsorg berodde på att sådant arbete delegerades till ogifta personer, såväl pigor som drängar. Här blir det tydligt att intersektionerna mellan kön och civilstånd var viktiga för vilket arbete man utförde (Ågren 2017).

Arbete i och nära hemmet: inkomster från arbete i hemmiljö

Ett viktigt skäl till att arbete i det egna hemmet inte alltid setts som riktigt arbete är att det förmodats vara för egen konsumtion och därmed obetalt. Men från den aktuella tiden finns många empiriska belägg för att arbete i eget eller andras hem kunde generera inkomster och därför inte kan avfärdas som icke-arbete. I själva verket kan man se sådant betalt hemarbete som ursprunget till det som idag utgör en viktig del av servicesektorn (Davidoff 1979; Folbre och Wagman 1993).

Som vi visat, arbetade både män och kvinnor i egna och andras hem. När arbetet utfördes åt andra måste man utgå ifrån att det gjordes mot betalning. Betalningen kan ha varit fördröjd, det vill säga arbetet utfördes på kredit, och betalningen kan ha givits i andra former än pengar, men arbetet måste ha inbringat inkomst, annars fanns det inget skäl att utföra det. Alla unga människor som arbetade som pigor och drängar utförde betalt arbete för andra i deras hem.

Under 1800-talet förändrades samhället på sätt som gjorde att betalt arbete i hemmiljöer ökade. Under denna tid växte den obesuttna delen av befolkningen. Att vara obesutten innebar, lite förenklat, att man förfogade över mindre jord än vad man behövde för att kunna försörja sig och sin familj och därför behövde komplettera med andra inkomstkällor. Sknade man egen jord, ökade också risken för att man sknade eget hus och var tvungen att hyra bostad (D. Lindström 2020). Allt fler män och kvinnor behövde hyra bostad och köpa färdiglagad mat, inte minst i städerna. Samtidigt uppstod en efterfrågan på hushållstjänster som städning och tvätt.

I 1800-talets Västerås kunde kvinnor tjäna pengar på att laga mat åt andra utan att för den skull vara anställda som pigor. Det var vanligt att kvinnor från de arbetande klasserna bakade och sålde bröd, och det är sannolikt att brödet tillverkades i det egna hemmet. Exempelvis bakade både snickarhustrun Gustava Skagerlund och åkarhustrun Greta Bjurling hårt bröd och sålde på stadens allmänna försäljningsplatser (Databasen GaW: fall 14751 och 14829). Man kunde också tjäna pengar på att städa och tvätta. Den 26-åriga ogifta modern Sophia Lundström försörjde sig genom att städa en överstes hem (Databasen GaW: fall 23641) och arbetarhustrun Juliana Eriksson tvättade kläder åt en gesäll (Databasen GaW: fall 18411). Dessa kvinnor utförde arbete i egna och andras hem och bidrog därmed till familjens ekonomi. Arbetet innebar att tjänstesektorn växte.

Den som hade ett eget hus kunde hyra ut delar av det för att tjäna pengar. Ibland ingick mat i hyran, ibland inte. Skattematerial visar att en väsentlig del av de beskattade i Västerås hade inkomster från rumsuthyrning år 1811, såväl kvinnor som män. Sadelmakaränkan Anna Maria Hesselberg hyrde till exempel

ut rum till en karduansmakare och en kopparsmed med hustru (Databasen GaW: fall 19332). Bouppteckningar visar å andra sidan vilka hyresgästerna var, och hur stor andel av befolkningen som var beroende av att hyra bostad. Under åren 1825–1828 levde två tredjedelar av alla undersökta hushåll i Västerås i en hyrd bostad. Det förekom uppenbarligen att hyresgäster i sin tur hyrde ut i andra hand, något som ibland framkommer av tvister som hamnat inför rätta. Sådan uthyrningsverksamhet innebar också att tjänstesektorn växte (Ågren med flera kommande).

Sammantaget visar vår studie att arbete i hemmiljöer inte bara utfördes för att tillfredsställa den egna familjens behov av värme, ljus och renlighet. I själva verket omnämns hushållsarbete i källorna ofta just därför att det var tjänster som efterfrågades och kunde säljas mot betalning. Hemmet var inte bara hem utan även arbetsplats och källa till inkomst för både kvinnor och män.

Arbete långt borta från hemmet: övergripande mönster

Det arbete vi ser utanför hemmen utfördes i stor utsträckning utomhus och på vad som kan betecknas som gemensamma platser. De var gemensamma både i meningen allmänna och i meningen gemensamma för kvinnor och män. I staden utgjorde gator och torg sådana gemensamma ytor där kvinnor och män från olika hushåll möttes, interagerade och utförde försörjningsaktiviteter; på landsbygden var skogar och fält av samma slag. I det följande ska vi titta närmare på några huvudkategorier av arbete som utfördes på sådana platser: jord- och skogsbruk samt transport och handel.

Jordbruksarbete utfördes både vid den egna gården och betydligt längre bort. I 1700- och 1800-talens Sverige gjorde många bönder och torpare dagsverken vid större gårdar. I vårt undersökningsområde hade bönderna dagsverksplikt till kungsgården i Strömsholm och var skyldiga att bärga hö på de stora ängarna som omgav kungsgården. Här deltog både kvinnor och män från stora delar av häradet (Databasen GaW: fall 23133 och 22736). Vid skörd av både hö och spannmål arbetade kvinnor och män sida vid sida ute på fälten, både på större enheter och på den egna gården. Under resten av året utfördes det mesta åkerbruksarbetet av män: plöjning, harvning, sådd och tröskning, även om det finns exempel på kvinnor och män som tröskade tillsammans (Databasen GaW: fall 22399).

Även i staden utfördes mycket jordbruksarbete. Likt andra tidigmoderna svenska städer omgavs Västerås av stora åkrar, ängar och betesmarker som tillhörde stadens borgare. Inne i staden fanns dessutom obebyggda tomter där bland annat kål, gurkor och tobak odlades (Montelius 1993: 76–128). Där hittar

vi både kvinnor och män. Enligt en förteckning över stadens tobaksodlare år 1750 sköttes odlingarna av borgerskapets tjänstefolk ”samt gamla kvinnor och unga barn, enär mera hjälp betarvats” (Fabriks- och industrierättelser 1750: A0076526_00207). Precis som hushållsarbete ofta utfördes åt andra och mot betalning var det många som gjorde korta inhopp här och där inom jordbruket, till exempel stenläggaren Per Persson Berglöf, om vilken det sades att han ”aldrig stenlagt, utan betjänt andra med tröskande, skärande, slående med mera” (Databasen GaW: fall 22991), och de fyra kvinnor som rensade landshövdingens odlingstäppa under två dagar för tre skilling och fyra runstycken om dagen (Databasen GaW: fall 23338). En sådan daglönartillvaro skilde sig radikalt från att ha en fast anställning på fabriken eller, för den delen, från att vara hemmafru verksam i sin bostad.

Boskapskötsel var huvudsakligen ett kvinnligt ansvarsområde. Under vintern innebar det arbete i fåhusen, men under sommarhalvåret innefattade det bland annat att följa och vaka över djuren då dessa var ute på bete. Rörlighet i rummet, snarare än en bestämd arbetsplats, kännetecknade sysselsättningen för dessa kvinnor. Ofta var de unga, ibland till och med barn, som flickan Greta Stina Jansdotter som var åtta år när hon anställdes som vallhjon (Databasen GaW: fall 18271). En relaterad aktivitet var mjölkningen, vilken fick kvinnor att gå fram och tillbaka från gården ut till allmanningen där boskapen befann sig ute på bete (Databasen GaW: fall 21233 och 14549. Se även Kardell 2006: 49–77; Mansell 2021: 44).

Det är framför allt när de vallar boskap under sommaren som vi träffar på kvinnor i skogen. I övrigt var skogen huvudsakligen en manlig arbetsplats, särskilt under vintern då många män ägnade sig åt att hugga och transportera virke och timmer. Det rörde sig dock inte om några enkönade miljöer, oavsett tid på året. Män och kvinnor rörde sig i samma områden och stötte ständigt på varandra. Inom jord- och skogsbruk fanns å ena sidan en könsarbetsdelning, men den var å andra sidan inte tydligt kopplad till en könskodad uppdelning av rummet.

Ett annat arbete som skapade mycket rörlighet i rummet var handels- och transportaktiviteter. De hör dessutom till de försörjningsaktiviteter som förekommer flitigast i vårt material, inte minst eftersom de innebar att människor från olika hushåll möttes vilket dels kunde resultera i konflikter som behövde lösas rättsligt, dels gav anledning till noteringar i räkenskaper och anteckningsböcker av olika slag. En hel del av denna handel skedde i hemmen. Medan män betydligt oftare besökte andras hushåll för att sälja saker sålde kvinnor oftare varor hemma i den egna bostaden. Än vanligare är det att vi stöter på kvinnor som försäljare på gator och torg och i handelsbodrar.

Såväl kvinnor som män reste dessutom långt för att handla. År 1880 åkte två kvinnor tåg från Stockholm för att besöka marknaden i Ramnäs, en resa på drygt tio mil (Databasen GaW: fall 23278).

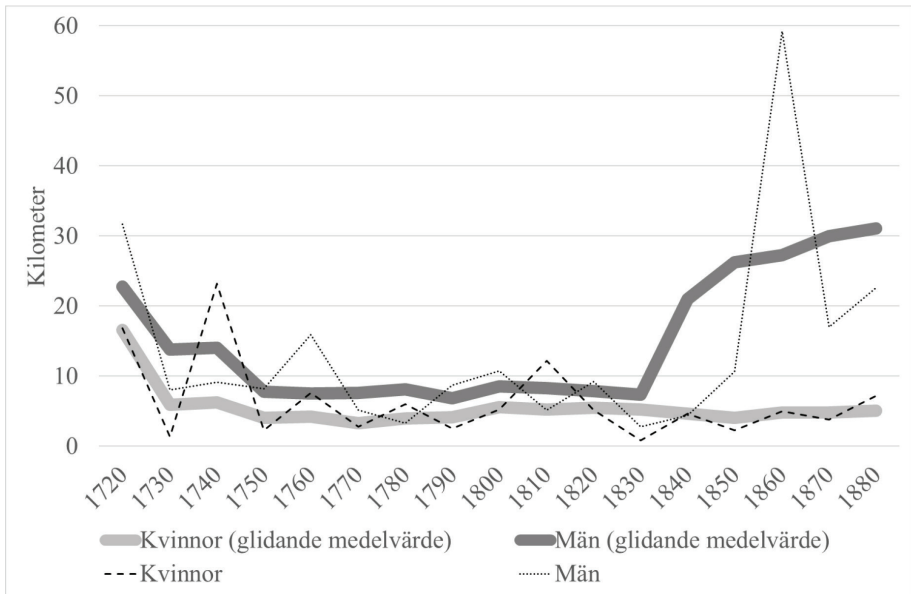
Kvinnor var mycket synliga inom handeln under både 1700- och 1800-talen. Transportarbetet dominerades däremot av männen, särskilt då transporterna var långväga. Det finns exempel på kvinnor som fraktade varor över långa sträckor – en soldathustru körde hö åt några bönder till Örebro som låg sex mil från hennes bostad (Databasen GaW: fall 19530), en bondhustru som bodde sju mil bort forslade koppar till Västerås (Databasen GaW: fall 18331) – men dessa belägg är få och blir färre med tiden. Kvinnor utförde transportarbete även under 1800-talet och stundtals använde de häst och vagn, men i regel tog de sig fram till fots och rörde sig över kortare distanser. Mer långväga resenärer var män. På fartygen mellan Västerås och Stockholm hittar vi exempelvis bara män.

En av få platser där vi uteslutande hittar belägg för att män arbetade är Västerås hamn. Omlastning av varor mellan fartyg, prämar och vagnar sköttes av män. Hamnen var också en plats där det gick att tjäna en tillfällig slant, som för den femtonårige pojke och hans kamrat som bar saker åt dem som anlände till staden med ångfartyg (Databasen GaW: fall 14969).

Arbete långt borta från hemmet: Ökande skillnader mellan kvinnor och män

Även om både kvinnor och män utförde det mesta av sitt arbete nära det egna hemmet kunde de röra sig betydligt längre bort. År 1742 kom till exempel några kvinnor från Falun till Västerås för att sälja bakelser (Databasen GaW: fall 22241). Det var dock vanligare att män arbetade på längre avstånd från hemmet och den skillnaden ökade med tiden. Medan Figur 1 visar på ett i stort sett oförändrat mönster bland kvinnorna ser vi en större andel aktiviteter utförda på långt avstånd från hemmet under 1800-talet jämfört med 1700-talet bland männen. Figur 2, som bygger på samma data, visar att förändringen av mäns rörelsemönster skedde under undersökningens sista decennier.

Det var framför allt två typer av arbetsaktiviteter som förde människor riktigt långt från hemmet: handel och transport. I domböckerna från Västerås dyker det upp personer (samtliga män) från bland annat Tyskland och Italien som kommit till staden för att handla (Databasen GaW: fall 17195 och 21299). År 1878 ställdes finländaren Johan Mauritz Lindahl från Helsingfors inför rätta eftersom han sålt och satt upp en ny typ av gasbrännare i Västerås utan att ha betalat vederbörlig avgift för handel med utländska varor (Databasen GaW: fall 23048). Det var inte minst dessa tillfälliga besökare som gav upphov till den marknad för uthyrning av rum som nämndes ovan (se även Davidoff 2003: 14).

Figur 2. Medelavstånd mellan bostad och platsen för arbetsaktivitetens utförande för kvinnor och män i Västerås, Snevringe, Tuhundra 1720–1881, per årtionde

N = Kvinnor: 781; Män: 3 535

Källa: Se figur 1.

En annan typ av arbete som orsakade stor rörlighet under hela undersökningsperioden men som nästan uteslutande utfördes av män var administration (Andersson 2021). Lantmätare åkte runt på landsbygden för att upprätta kartor över byar som skulle skiftas, överinspektören för tullen i Västerås sändes till Sala för att övervaka marknaden där år 1808, och bonden och häradsdomaren Lars Andersson i Gränsta reste till Stockholm för att där delta i 1720 års riksdag (Databasen GaW: fall 22295, 18091 och 22327).

Mäns större och ökande rörlighet i samband med deras arbete förklaras i hög grad av deras roller på en växande arbetsmarknad. Män rörde sig inte bara längre och oftare från hemmet än kvinnor för att utföra sitt arbete. De uppvisar dessutom en bredare repertoar av arbetsaktiviteter än kvinnor när de befann sig långt ifrån den egna bostaden och de arbetade under fler typer av arbetsvillkor. Även när de befann sig långt från hemmet så var kvinnors arbete i regel kopplat till deras hushåll, antingen de uppträdde som matmödrar eller tjänstefolk. Män arbetade också som husbönder och drängar, men även som ämbetsmän, tillfälliga arbetare eller anställda i någon annan form.

Migrantarbete är en form av rörlighet kopplad till försörjning som förekom i det tidigmoderna samhället såväl som i det moderna och som innefattade både kvinnor och män (Fiebranz 2011: 107–108). Under slutet av vår tidsperiod börjar vi dock se spår av en ny sorts arbetsrelaterad rörlighet framför allt bland ogifta män. Under 1800-talets andra hälft innehåller många stöldfall i domböckerna kortare beskrivningar av den anklagades tidigare förehavanden. I dessa livsberättelser framträder en tydlig könsskillnad. Många kvinnor som anklagades för stöld hade levt kringresande liv, men då som pigor som flyttade mellan olika hushåll, precis som unga, ogifta kvinnor hade gjort under hela den tidigmoderna perioden (Databasen GaW: fall 22635, 23190, 23214). En sådan tillvaro förblev vanlig även bland män, men domböckerna vittnar dessutom om andra sorters kortvarigare anställningar bland män. Dessa män, vilka ofta omnämns som hantverkare eller arbetare, försörjde sig med tillfälliga arbeten i verkstäder och fabriker, på byggarbetsplatser och järnvägsbyggen och inom flottningen i olika delar av landet (Databasen GaW: fall 14208, 18450, 23192, 23347, 23231, 23372, 23493).

Sammanfattningsvis var arbetsrelaterad rörlighet något som förstärkte könsskillnader, både på så vis att män i allmänhet var mer rörliga än kvinnor och på så vis att män och kvinnor med tiden måste ha träffats mindre under arbetsdagens lopp. Könsskillnaderna ökade sakteliga och förändringen var kopplad till mäns arbete, men på andra sätt än i den hävdvunna förklaringen som hänvisar till separationen mellan hem och arbetsplats eller framväxten av industrier.

Slutsatser

Begreppet arbete har ofta kommit att förknippas med platser som är väl avgränsade från hemmet, platser där man ägnar sig åt aktiviteter för vilka man får lön. Arbete är det som utförs 'på jobbet', det vill säga på kontoret, fabriken, lagret eller vad det nu kan vara; vi går "till arbetet" vid arbetsdagens början och återvänder hem vid dess slut. Visserligen utför vi arbetsuppgifter även utanför arbetet – vi handlar till exempel mat på vägen hem från jobbet och lagar till den när vi kommit hem – men i många sammanhang (också i nationalräkenskaperna) räknas det inte som riktigt arbete.

I det förindustriella samhället fanns få välavgränsade arbetsplatser som männskor varje dag tog sig till. Vår studie visar istället att både kvinnor och män utförde mycket arbete i eller nära hemmet. Samtidigt var hemmet inte en privat sfär förbehållen oavlönade aktiviteter utan snarare en öppen arena där olika transaktioner genomfördes och både betalt och obetalt arbete utfördes. Även om könsskillnader fanns, till exempel när det gäller hushållsarbete, så arbetade både män och kvinnor i stor utsträckning i samma miljöer. Under arbetsdagen befann

de sig ofta i varandras närhet, i hem, på offentliga platser och i utomhusmiljöer. Arbete var inte alltid något som bidrog till att hålla könen tydligt rumsligt åtskilda. Vår studie visar också att konstellationerna av plats, arbetsuppgift och kön kunde se ut på många olika sätt (jämför Boydston 2008). Om den rumsliga separeringen av arbete och hem verkligen är den avgörande faktorn bakom den dikotoma förståelsen av kvinnor och män, som ofta antagits, talar resultaten för att konstruktionen av genus i det förindustriella Västerås var mindre dikotom.

Forskning om dagens arbetsliv har i allt högre grad uppmärksammat att arbete äger rum på en rad olika platser. Dels har de senaste årtiondenas utveckling inom internet och mobil kommunikationsteknologi möjliggjort att många arbetsuppgifter kan utföras på i princip vilken plats som helst – en utveckling som accelererade med restriktionerna under Covid-19 – dels har utbredningen av tillfälliga och osäkra arbetstillfällen inneburit att många arbetare är mindre knutna till en specifik arbetsplats som de återvänder till dag efter dag (Kwan 2002; Stevens och Shearmur 2020). Vår studie visar att tiden före cirka år 1880 uppvisar flera drag som vi känner igen från dagens samhälle. Då som nu saknades i många fall en skarp gräns mellan hem och arbetsplats. Då som nu utfördes mycket arbete i hemmiljöer utan att för den skull kunna avfärdas som privat konsumtion. Då som nu behövde vuxnas arbete och omsorg om barn samordnas, vilket kunde innebära att arbete togs hem, att barn togs med till arbetsplatser, eller att barn lämnades till andra vårdare. Då som nu hade många människor osäkra anställningsvillkor.

Det finns stora likheter mellan det förindustriella och det postindustriella samhället. Den mellanliggande tiden, då mäns arbete inom industrin spelade en stor roll för bilden av vad arbete är, kan kanske betraktas som en historisk parentes. Vi förnekar inte att parentesen existerat eller att det då fanns en tydligare uppdelning mellan arbete och hem, liksom mellan mäns betalda och kvinnors ofta obetalda arbete. Mot slutet av 1800-talet syns mycket riktigt i vårt material en svag tendens mot att mäns arbete började äga rum på välavgränsade arbetsplatser snarare än i deras egna eller andras hem. Antalet byggnader som var avsedda för lönearbete blev fler, och det var till sådana byggnader som en del män gick för att försörja sig själva och sin familj. I Västerås kunde det till exempel handla om arbete vid lasarettet eller det ångdrivna bryggeriet. Män tenderade också att med tiden göra längre arbetsrelaterade resor än kvinnor, vilket försvagade deras koppling till hemmiljöer och kan ha förstärkt dikotoma könsuppfattningar.

Uppdelningen mellan hem och arbetsplats är inte en historisk konstant. Huruvida dagens uppluckring av gränsen mellan hem och arbetsplats kommer att leda till förändrade genusrelationer återstår att se; de direkta erfarenheterna

av Covid 19-pandemin visar på skiftande erfarenheter i olika delar av världen. Historiska studier av arbetets faktiska rumsliga och könsmissiga fördelning vid konkreta historiska tidpunkter bidrar till att sätta den utvecklingen, men också nutida föreställningar och förgivettaganden om skillnaderna mellan kvinnor och män och deras relation till arbetet, i perspektiv.

Referenser

- Andersson, Gudrun (2021) Around and about: the daily routines of a councilman in early nineteenth-century Sweden. Andersson, Gudrun och Stobart, Jon (red) *Daily lives and daily routines in the long eighteenth century*. New York: Routledge.
- Boydston, Jeanne (2008) Gender as a question of historical analysis. *Gender & History* 20(3): 558–583. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0424.2008.00537.x>.
- Butler, Judith (1990) *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- Clark, Alice (1992 [1919]) *Working life of women in the seventeenth century*. London: Routledge.
- Cohen, Elizabeth (2008) To pray, to work, to hear, to speak: women in Roman streets c. 1600. *Journal of Early Modern History* 12(3–4): 289–311. <https://doi.org/10.1163/157006508X369893>.
- Databasen GaW. Gender and Work: ett forsknings- och digitaliseringsprojekt vid Historiska institutionen, Uppsala universitet. (<https://uu.se/gaw>)
- Davidoff, Leonore (1979) The separation of home and work? Landladies and lodgers in nineteenth- and twentieth-century England. Burman, Sandra (red) *Fit work for women*. London: Croom Helm/ Oxford University Womens' Studies Committee.
- Davidoff, Leonore (2003) Gender and the "great divide": public and private in British gender history. *Journal of Women's History* 15(1): 11–27. <https://doi.org/10.1353/jowh.2003.0020>.
- Davidoff, Leonore och Hall, Catherine (1987) *Family fortunes: men and women of the English middle class 1780–1850*. London: Hutchinson.
- Certeau, Michel de (1984) *The practice of everyday life*. Berkeley: University of California Press.
- Eibach, Joachim (2011) Das offene Haus: Kommunikative Praxis im sozialen Nahraum der europäischen Frühen Neuzeit [Det öppna huset: Kommunikativ praxis i sociala miljöer under europeisk tidigmodern tid]. *Zeitschrift für Historische Forschung* 38(4): 621–664. <https://www.jstor.org/stable/43571886>.
- Esquivel, Valeria, Budlender, Debbie, Folbre, Nancy och Hirway, Indira (2008) Explorations: time-use surveys in the south. *Feminist Economics* 14(3): 107–152. <https://doi.org/10.1080/13545700802075135>.
- Fabriks- och industrierättelser. Kammarkontoret Da 1:5. Kommerskollegium. Digitala forskarsalen. Riksarkivet.
- Fiebranz, Rosemarie (2011) Hemma och borta: mångsyssleri, rörlighet och tidigmodern rural arbetsorganisation. Jacobsson, Benny och Ågren, Maria (red) *Levebröd: vad vet vi om tidigmodern könsarbetsdelning?* Uppsala: Uppsala universitet.
- Fiebranz, Rosemarie, Lindberg, Erik, Lindström, Jonas och Ågren, Maria (2011) Making verbs count: The research project "Gender and Work" and its methodology. *The Scandinavian Economic History Review* 59(3): 273–293. <https://doi.org/10.1080/03585522.2011.617576>.
- Flather, Amanda (2007) *Gender and space in early modern England*. Woodbridge: Royal Historical Society/Boydell Press.
- Florén, Anders (1987) Nya roller, nya krav: några drag i den svenska nationalstatens formering. *Historisk tidskrift* 107(4): 505–529.
- Folbre, Nancy och Wagman, Barnet (1993) Counting housework: new estimates of real product in the United States, 1800–1860. *The Journal of Economic History*, 53(2): 275–288. <https://doi.org/10.1017/S0022050700012912>.

- Hanson, Susan och Hanson, Perry (1993) The geography of everyday life. Gärling, Tommy och Golledge, Reginald G. (red) *Behavior and environment: psychological and geographical approaches*. Amsterdam: North-Holland.
- Hardwick, Julie (2021) Intimacy, community and doing house in old regime France. *European History Quarterly* 51(4): 504–522. <https://doi.org/10.1177/02656914211049719>.
- Heuvel, Danielle van den, Pierik, Bob, Vieira Amaro, Bébio och Kisjes, Ivan (2020) Capturing gendered mobility and street use in the historical city: a new methodological approach. *Cultural and Social History* 17(4): 515–536. <https://doi.org/10.1080/14780038.2020.1796239>.
- Hjálmsdóttir, Andrea och Bjarnadóttir, Valgerður S. (2021) "I have turned into a foreman here at home": families and work-life balance in times of COVID-19 in a gender equality paradise. *Gender Work Organ* 28(1): 268–283. <https://doi.org/10.1111/gwao.12552>.
- Janssens, Angélique (1998) The rise and decline of the male breadwinner family? An overview of the debate. Janssens, Angélique (red) *The rise and decline of the male breadwinner family: studies in gendered patterns of labour division and household organisation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jansson, Karin Hassan (2021) Kvinnfolk, karlar och könskategorier: ord och mening i det tidigmoderna Sverige. *Historisk tidskrift* 141(3): 409–442.
- Jansson, Karin Hassan, Fiebranz, Rosemarie och Östman, Ann-Catrin (2017) Constitutive tasks: performances of hierarchy and identity. Ågren, Maria (red) *Making a living, making a difference: gender and work in early modern European society*. New York: Oxford University Press.
- Kardell, Örjan (2006) Vallning, bete, mjölkning och hägnader årtiondena kring sekelskiftet 1900: en kontextuell skiss. *Svenska landsmål och svenskt folkliv* 129.
- Karlsson, Lynn (1996) *Women workers in figures: a picture of Swedish industry 1863–1912*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Knotter, Ad (2001) Problems of the family economy: peasant economy, domestic production and labour markets in pre-industrial Europe. Prak, Marten (red) *Early modern capitalism: economic and social change in Europe 1400–1800*. London: Routledge.
- Kwan, Mei-Po (2002) Time, information technologies, and the geographies of everyday life. *Urban Geography* 23(5): 471–482. <https://doi.org/10.2747/0272-3638.23.5.471>.
- Lindström, Dag (2020) Families and households, tenants and lodgers: cohabitation in an early modern Swedish town, Linköping 1750–1800. *Journal of Family History* 45(2): 228–249. <https://doi.org/10.1177/036319901987333>.
- Lindström, Jonas (red) (2020) *Fantastiska verb: hur man fångar uppgifter om kön och arbete, Västmanland 1720–1880*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Lindström, Jonas, Henningsson, Linnea, Kardell, Örjan och Ulväng, Marie (kommande) The everyday geography of work. Ågren, Maria (red) *Gender, work and the transition to modernity in northwestern Europe, 1720–1820*. Oxford: Oxford University Press.
- Lindström, Jonas, Kardell, Örjan och Ulväng, Marie (2020) Platsen, tiden, människorna. Lindström, Jonas (red) *Fantastiska verb: hur man fångar uppgifter om kön och arbete, Västmanland 1720–1880*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Mansell, Charmian (2021) Beyond the home: space and agency in the experiences of female service in early modern England. *Gender & History* 33(1): 24–49. <https://doi.org/10.1111/1468-0424.12494>.
- Montelius, Sigvard (1993) *Västerås genom tiderna: monografi 3. Metropoli i Mälardalen: Västerås ekonomiska historia 1620–1860*. Västerås: Västerås stad.

- Ogilvie, Sheilagh C. (2003) *A bitter living: women, markets, and social capital in early modern Germany*. Oxford: Oxford University Press.
- Paludi, Mariana I., Krysa, Isabella och Kivijärvi, Marke (2023) "When the baby sleeps, I work"- neoliberal motherhood in Latin America during the Covid-19 lockdown. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal* 42(8): 1087-1106.
- Parmaksız, Pınar Melis Yelali (2023) Gendered experiences during COVID-19 in Turkey and the meaning of home. *Gender, Place & Culture*. <https://doi.org/10.1080/0966369X.2023.2272222>.
- Pierik, Bob (2022) Where was women's work? Gender, work and urban space in Amsterdam, 1650-1791. *Women's History Review* 32(3): 312-333. <https://doi.org/10.1080/09612025.2022.2123439>.
- Rouhana, Lena Kurban och Mielly, Michelle (2023) Toiling from the homespace, longing for the workplace: gendered workplace imaginaries in an (in)flexible work scenario. *Culture and Organization* 29(5): 433-454. <https://doi.org/10.1080/14759551.2023.2201005>.
- Shoemaker, Robert B. (2001) Gendered spaces: patterns of mobility and perceptions of London's geography, 1660-1750. Merritt, J. F. (red) *Imagining early modern London: perceptions and portrayals of the city from Stow to Strype, 1598-1720*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SCB (2020) *Hemarbete under coronapandemin*. Temarapport 2022:1. <https://www.scb.se/link/4a2b33c8b4b547608fecdd9064492eeeb.aspx> [6 mars 2023].
- Scott, Joan Wallach (1988) *Gender and the politics of history*. New York: Columbia University Press.
- Spain, Daphne (1992) *Gendered spaces*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Stevens, Lukas och Shearmur, Richard G. (2020) The end of location theory? Some implications of micro-work, work trajectories and gig-work for conceptualizing the urban space economy. *Geoforum* 111: 155-164. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2020.02.010>.
- Thompson, E. P. (1967) Time, work-discipline, and industrial capitalism. *Past and Present* 38: 56-97.
- Tilly, Louise A. och Scott, Joan Wallach (1978) *Women, work, and family*. New York: Holt.
- Waismel-Manor, Ronit, Wasserman, Varda och Shamir-Balderman, Orit (2021) No room of her own: married couples' negotiation of workspace at home during COVID-19. *Sex Roles* 85(11-12): 636-649. <https://doi.org/10.1007/s11199-021-01246-1>.
- Whittle, Jane (2019) A critique of approaches to "domestic work": women, work and the pre-industrial economy. *Past and Present* 243: 35-70. <https://doi.org/10.1093/pastj/gtz002>.
- Whittle, Jane (2021) Home and work. Flather, Amanda (red) *A cultural history of the home in the renaissance*. London: Bloomsbury Academic.
- Whittle, Jane och Hailwood, Mark (2020) The gender division of labour in early modern England. *The Economic History Review* 73(1): 3-32. <https://doi.org/10.1111/ehr.12821>.
- Wikander, Ulla (1999), *Kvinnorbetet i Europa 1789-1950: genus, makt och arbetsdelning*. Stockholm: Atlas Akademi.
- Zucca Micheletto, Beatrice (2020) Paid and unpaid work. Eibach, Joachim och Lanzinger, Margareth (red.) *The Routledge history of the domestic sphere in Europe: 16th to 19th century*. London: Routledge.

Ågren, Maria (2017) Conclusion. Ågren, Maria (red) *Making a living, making a difference: Gender and work in early modern European society*. New York: Oxford University Press.

Ågren, Maria, Wærn-Carlsson, Carl Mikael, Jansson, Karin Hassan och Kardell, Örjan (kommande) The domestic sphere as a place for work. Ågren, Maria (red) *Gender, work and the transition to modernity in northwestern Europe, 1720-1880*. Oxford: Oxford University Press.

Nyckelord

Könsarbetsdelning, arbetsplatser, hem, rörlighet, 1700-tal, 1800-tal, Sverige

Jonas Lindström

Historiska institutionen

Uppsala universitet

E-post: jonas.lindstrom@hist.uu.se

Maria Ågren

Historiska institutionen

Uppsala universitet

E-post: maria.agren@hist.uu.se